

УДК 355.233.2:37.035.6](100)

Вадим Стадник

ДОСВІД АРМІЙ ПРОВІДНИХ КРАЇН СВІТУ ЩОДО ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ ОСОБОВОГО СКЛАДУ

Патріотичне виховання молоді відноситься до найважливіших функцій держави і є цілісною системою діяльності, спрямованою на створення умов для відродження у суспільстві патріотизму, формування у громадян високих моральних якостей. Патріотичне виховання – це систематична і взаємоузгоджена діяльність органів державної влади, військового управління, закладів освіти, науки і культури, політичних партій і суспільних організацій, спрямована на формування у громадян високої патріотичної свідомості, почуття вірності своїй Вітчизні, готовності до виконання конституційного обов'язку захищати інтереси держави.

Удосконалення та поява нових способів і форм збройної боротьби, проведення антитерористичних та інших спеціальних операцій, миротворчої діяльності, оснащення збройних сил новітніми видами озброєнь висувають підвищені вимоги до особового складу, його морально-бойових якостей, перш за все, до посилення його професійності, особистої відповідальності, вміння вести бойові дії з високими психофізичними навантаженнями, що формується на основі національного патріотичного виховання. Виходячи з вищесказаного, особливої актуальності набуває потреба окремого аналізу процесу патріотичного виховання військовослужбовців, провідних країнах світу.

Теоретичні та методичні засади виховання військовослужбовців, основи формування системи військового виховання в Україні та провідних країнах світу обґрунтовані у дослідженнях таких вітчизняних військових науковців: А. Афанасенка, І. Колодія, Ю. Красильника, Р. Макарова, В. Маслова, М. Нещадима, Г. Темка, М. Томчука, В. Шевченка, В. Ягупова.

Аналіз стану патріотичного виховання дозволяє виділити основні завдання, вирішення яких може сприяти підвищенню соціальної активності молоді, підвищенню рівнів її патріотизму, розумінню громадянського і військового обов'язку перед державою. Не менш важливим напрямом є здійснення на державному і військово-професійному рівні цілеспрямованої підготовки надійних захисників держави для успішної реалізації їх функцій в основних сферах соціально значущої діяльності, пов'язаної із забезпеченням безпеки і могутності держави. Отже, метою статті є визначення основних форм і методів патріотичного виховання військовослужбовців провідних країн світу.

Військово-патріотичне виховання (ВПВ) у збройних силах Російської Федерації вважається традиційно важливим напрямом діяльності. Російські курсанти завжди відрізнялися високим бойовим духом, в основі якого був патріотизм і любов до Батьківщини [7, с. 74]. За останні роки у Російській Федерації проблемам патріотичного і ВПВ приділялася підвищена увага. Серед нормативно-правової бази даних напрямів виховання необхідно відзначити Федеральну цільову програму “Патріотичне виховання громадян Російської Федерації на 2006-2010 роки” (далі – Програма), провідним виконавцем якої є Міністерство оборони Російської Федерації [8].

Основною метою Програми є вдосконалення системи патріотичного виховання, що забезпечує розвиток вільної, демократичної держави, формування у громадян Російської Федерації високої патріотичної свідомості, вірності Батьківщині, готовності до свідомого виконання конституційних обов’язків.

На реалізацію Програми було заплановано витратити близько \$18 млн. на проведення фестивалів, виставок, створення фільмів, пропаганду державної символіки. Згідно з цією Програмою, упродовж останніх п’яти років організовується Всеросійська воєнно-патріотична акція “Спадкоємці перемоги”, яка носить яскраво виражений військово-патріотичний характер і націлена на підготовку допризовної молоді до служби у збройних силах [6, с. 50].

Безпосередньо у збройних силах робота щодо виховання патріотизму будується, насамперед, на основі положень наказів міністра оборони Російської Федерації № 70 від 11 березня 2004 р. “Про органи виховної роботи у Збройних Силах Російської Федерації”; № 79 від 28 лютого 2005 р., “Про вдосконалення виховної роботи у Збройних Силах Російської Федерації”. Аналіз цих наказів дає можливість зробити висновок, що виховна робота, яка заснована на ідеях державності, патріотизму, вірності громадському та військовому обов’язку і спрямована на формування в особового складу готовності захищати інтереси Батьківщини, вважається одним із головних завдань діяльності посадових осіб збройних сил.

20 лютого 2005 року почав роботу перший в Росії воєнно-патріотичний телеканал “Зірка”, програмна політика якого спрямована на виховання почуття патріотизму, гордості за свою Батьківщину та її збройні сили.

На сьогодні витрати Російської федерації на патріотичне виховання громадян складають близько 300 млн. рублів щорічно. Це значно менше, ніж витрачають США на аналогічні цілі. Так, у США існує телеканал, аналогічний до російської “Зірки”, фінансування якого складає щорічно близько \$1 млрд. Звідси й інтерес і повага до власної армії [1, с. 24].

Для патріотичного виховання курсантів широко використовується досвід Російської православної церкви, інших традиційних вітчизняних

конфесій. У збройних силах Російської Федерації правове положення релігійних конфесій визначене двома нормативними актами: Федеральними Законами № 125 від 19 вересня 1997 р. “Про свободу совісті і про релігійні об’єднання” та № 76-ФЗ від 27 травня 1998 р. “Про статус військовослужбовців”, а також угодою “Про співробітництво міністерства оборони Російської Федерації з Православною церквою” від 28 квітня 1997 р., основним напрямом якої є патріотичне виховання військовослужбовців.

Російські вчені наголошують на необхідності використання дієвих і гнучких форм і методів виховання, “... люди приходять до розуміння патріотизму по-різному: одні через природу чи мистецтво, інші через історію, треті – через віру. Скільки людей – стільки і шляхів. Однак вихователь повинен знайти підхід до кожного серця...” [3, с. 39].

Таким чином, можна зробити висновок, що виховна робота у збройних силах Російської Федерації та патріотичне виховання особового складу здійснюються у руслі державно-патріотичного виховання. Вони “перекликаються” за своєю сутністю та змістом і пов’язані з військовим, моральним, правовим, економічним, естетичним, фізичним та іншими напрямками виховання.

Система виховання особового складу у США піднесена до рангу державної політики, якою опікуються не лише командири, а й вище військове та політичне керівництво країни. Те, що розуміється під поняттям “виховання”, американські теоретики визначають такими категоріями, як “політична освіта”, “формування в особового складу морального духу” тощо. Найважливішим завданням в американській армії вважається формування в особового складу національно-державної самосвідомості, гордості за приналежність до збройних сил США, лояльності до уряду та Президента.

Аналіз наукових праць дає підстави стверджувати, що завдання виховання в американських військовослужбовців патріотизму вирішується в межах існуючої системи морально-психологічної підготовки особового складу.

У ролі суб’єктів патріотичного виховання особового складу в американських збройних силах виступає весь комплекс державних і громадських структур США: органи законодавчої та виконавчої влади країни; інформаційні агентства; центри кіномистецтва та дозвілля тощо. Безпосереднім суб’єктом виховання військовослужбовців є військове командування всіх рівнів, яке спирається у своїй роботі з особовим складом на спеціальний апарат міністерства оборони США.

У вихованні особового складу збройних сил США можна виділити такі напрями: а) формування та розвиток у військовослужбовців необхідних військово-професійних якостей; б) виховання патріотизму; в) формування та розвиток в особового складу позитивної мотивації

до військової служби; г) морально-етичне виховання; д) виховання в особового складу стійкості щодо полону; е) організація здорового способу життя; ж) фізичне виховання тощо [7, с. 73-74].

Заняття за програмою “Командна інформація” є однією з форм виховання військовослужбовців [2, с. 7]. Вони проводяться командиром підрозділу, де обов’язкова присутність усього особового складу, включаючи офіцерів. Періодичність занять – один раз на тиждень, тривалість – 60 хвилин. Є деякі заняття, на які, крім командирів підрозділів, залучаються також капелани. На ці заняття відводиться 7 годин, із яких 1 година – на з’ясування й обговорення моделі поведінки військовослужбовців у різних ситуаціях, а 6 годин – на співбесіду за основними питаннями.

Найвідомішим інститутом військових священиків вважається капеланська служба збройних сил США. У ЗС США не існує офіцерів, які займаються виховною роботою, тому питання психологічної та виховної роботи з військовослужбовцями покладені на капеланів. До їхніх обов’язків входить також консультування командного складу з питань релігії, культів і звичаїв місцевого населення і встановлення зв’язку з місцевими організаціями (як релігійними, так і добродійними). Статус Служба капеланів у частині прав і привілеїв прирівнюється до офіцерського. У капеланів є не лише власне керівництво, але й свої навчальні заклади і засоби масової інформації.

Аналіз наукових праць показує, що головною формою виховної роботи капеланів з особовим складом є індивідуальна робота, тому що майже 75% службового часу вони використовують на особисте спілкування з військовослужбовцями. У патріотичному вихованні використовуються традиційні методи: переконання, навіювання, особистий приклад, моральне та матеріальне стимулювання, примушення. Засобами патріотичного виховання виступають: цивільна та військова преса; музеї, клуби, бібліотеки, кафе; художня, воєнно-історична література, мемуари; театральні вистави, кінофільми, образотворче мистецтво; методичні розробки, довідники, плакати, що характеризує високу розвиненість матеріальної бази даного виду виховання. Тому патріотизм займає одне з провідних місць у мотиваційній сфері особистості американського військовослужбовця. Понад 95% опитаних пишуться тим, що “служать інтересам Америки” у збройних силах. Цей результат потребує багато моральних і матеріальних зусиль. Наприклад, лише на рекламу армійського життя щороку витрачається \$4 тис. на кожного солдата [4, с. 77].

Потенціал патріотичного виховання використовується для формування та розвитку в особового складу позитивної мотивації до військової служби. Це досягається вмілим використанням матеріальних стимулів, наданням військовослужбовцям різноманітних пільг (безкоштовне медичне об-

слуговування, можливість отримати вищу освіту за рахунок міністерства оборони США та ін.). Вищесказане дає можливість стверджувати, що виховна робота у збройних силах США носить конкретний, практичний характер і націлена, насамперед, на формування в особового складу патріотизму та якісну підготовку до ведення бойових дій.

Головною метою виховної роботи у збройних силах Великобританії є доведення до свідомості кожного військовослужбовця ідеї, що інтереси країни завжди мають перебувати під надійним збройним захистом. Тому у виховній роботі значне місце займає пропаганда, націлена на підвищення рівня бойової підготовки, формування у військовослужбовців якостей, необхідних для відстоювання інтересів Великої Британії.

Головна відповідальність за виховну роботу та моральний стан військовослужбовців покладена на командирів. Разом з тим, існує спеціальний апарат, що включає в себе служби освіти, військових священників (капеланів), організації дозвілля та побуту, суспільної інформації.

Велика увага приділяється службі капеланів і у збройних силах Великобританії. З метою підтримки високого морального духу особового складу та його стійкості на полі бою функціонує королівська служба капеланів, очолювана головним капеланом збройних сил у званні генерал-майора. Основним завданням капеланів, окрім духовного наставництва і моральної підтримки військовослужбовців, є запобігання стресовим ситуаціям. Крім того, вони зобов'язані звершувати церковні обряди, брати участь у проведенні військових свят і урочистостей, надавати товаришам по службі допомогу в підборі та вивченні релігійної літератури, організовувати групові й індивідуальні бесіди на релігійні теми, відвідувати госпіталі й гауптвахти з метою втішення страждених, брати участь у виховній роботі з членами сімей солдатів і офіцерів.

Останнім часом до педагогічного апарату були пред'явлені підвищені вимоги у справі популяризації військової служби. Головна мета – залучити більше добровольців, а також сприяти продовженню контракту військовослужбовцями. Пропаганда армійської служби забезпечується не просто рекламою, а, насамперед, підвищенням добробуту військовослужбовців і членів їх сімей, поліпшенням умов служби та побуту, вдосконаленням організації дозвілля та ін. [4, с. 80].

Основна мета виховної роботи спрямована на те, щоб довести до свідомості військовослужбовця, що народ країни, уряд, командування надзвичайно цінують його працю, поважають професію. Від військовослужбовця вимагається повага до командирів і додержання всіх норм і законів, які встановлені у збройних силах. Разом із вірою в командира у нього формується впевненість у своїй зброї. У пресі регулярно пропагується думка, що британська бойова тех-

ніка найкраща. Отже, виховання патріотизму в особового складу збройних сил Великобританії є пріоритетним напрямом діяльності посадових осіб.

Дослідження німецькими воєнними вченими проблем патріотичного виховання носить достатньо глибокий теоретичний характер. Ними використовується термінологія, яка вживається у російській військовій педагогіці: виховання, навчання, освіта, педагогічний (виховний) процес, педагогічні відносини, дидактика, методика виховання та ін. Дослідники часто звертаються до педагогічної науки, підкреслюючи дискусійність постановки тих чи інших проблемних питань, намагаються пов'язати висунуті ними концепції з історією та сучасною практикою виховної роботи у Бундесвері [4, с. 81].

Виховання особового складу у збройних силах Німеччини реалізується на основі Концепції внутрішнього керівництва, сутність якої полягає у формуванні у військовослужбовців позитивної мотивації до виконання бойових завдань. Нині німецький патріотизм формується не лише державою, а, насамперед, усім суспільством. Завдання щодо роботи з молоддю покладені на суспільні інститути з метою виховання у неї громадянських почуттів і, як результат, любові до країни і готовності її захищати. Це завдання розв'язується через діяльність церкви. У Німеччині церква відділена від держави, але існує домовленість щодо спільної роботи щодо формування основ громадянськості у суспільстві. Однією з форм цієї роботи є проведення "уроків життя" для солдатів із метою виховання у них громадянських і патріотичних почуттів. Темі цих занять плануються та розробляються спільно військово-церковною службою та міністерством оборони Німеччини і охоплюють великий спектр питань патріотичного та громадянського виховання військовослужбовців.

В армії Німеччини духовенство представлене католицькою і протестантською (євангелістською) християнськими конфесіями, якими керують відповідно католицький і протестантський військові єпископи, підпорядковані безпосередньо міністру оборони. Виконавчими органами капеланської служби є Управління католицького військового єпископа у справах бундесверу й Управління Євангелістської Церкви у справах бундесверу.

Основні форми роботи військового священства у ФРН мало чим відрізняються від тих, які існують в арміях США і Великобританії, проте у порівнянні з жорстко регламентованими обов'язками священника в армії США йому надається значно більша свобода у виборі нестандартних форм.

У практиці патріотичного виховання використовуються такі методи виховання, як настанова, попередження, нагадування, застереження, порада, прохання. У статутах, інструкціях і наказах бундесверу широко використовуються поняття "виховання" та "навчання". Міністерство оборони, родина, церковна община, школа, суспільні організації роблять все для того,

щоб кожен німець відчував себе громадянином і патріотом, готовим виконати свій обов'язок перед державою та суспільством [5, с. 3].

Таким чином, патріотичне виховання військовослужбовців бундесверу є пріоритетним, всебічно забезпеченим напрямом діяльності посадових осіб і сприяє формуванню в особового складу готовності до якісного виконання військового обов'язку.

У збройних силах Франції вихованням особового складу займаються три спеціальні організації: 1. Служба інформації та суспільних відносин збройних сил, яка була створена у 1969 р. при Міністерстві оборони. Вона займається пропагандою воєнної політики Франції, висвітлює діяльність збройних сил, вирішує питання укріплення зв'язків між армією та громадськістю. 2. Служба соціальної дії, що займається організацією дозвілля військовослужбовців, координує роботу армійських бібліотек, кас взаємодопомоги, спортивних та інших гуртків. 3. Служба воєнних священиків, представники якої є до окремого батальйону включно.

Система виховної роботи та патріотичного виховання особового складу в збройних силах Франції відрізняється різноманітністю форм і методів. Основною формою є проведення занять із курсу громадського виховання (1 година на тиждень). Програма включає вивчення внутрішньої та зовнішньої політики Франції, її міжнародного положення, питань військового будівництва, історії збройних сил, бойових традицій з'єднань і частин. Під час проведення занять широко використовуються матеріали, які готує служба інформації та суспільних відносин збройних сил, та відповідні технічні засоби пропаганди. Заняття проводяться командирами взводів за спеціально розробленими планами. Особлива увага приділяється вихованню у курсантів честі, вірності державі, військовому обов'язку.

Отже, підсумовуючи, зазначимо, що важливою умовою для успішної патріотичної виховної роботи з військовослужбовцями професійної служби провідних держав світу є врахування специфіки різних видів військової діяльності, а також вибір оптимальних форм і методів виховного впливу, що базуються на національному вихованні. Вона спрямована, перш за все, на: формування патріотичного, ідейного та світоглядного аспекту свідомості військовослужбовців професійної служби, почуття гордості за приналежність до збройних сил, що дозволяє їм глибше зрозуміти свій військовий обов'язок, соціальне значення своєї військової професії; використання соціально-педагогічних умов, що створюють оптимальний розвиток системи виховання, впровадження актуальних ідей і технологій; функціонування нормативно-правової бази й органів управління, які керують патріотичним вихованням і мають у своєму розпорядженні необхідну матеріальну та фінансову базу в поєднанні з квалі-

фікованими кадрами; формування патріотизму не лише державою, а, насамперед, усім суспільством із залученням до цього процесу церкви.

1. *Гиряева И.* Организация методической работы во ВМУЗЕ и патриотическое воспитание курсантов / *И. Гиряева* // Морской сборник. — 2006. — № 7. — [Электронный ресурс]. — Режим доступа : http://goraknig.org/journal_voennye/kniga
2. *Зеленков М. Ю.* Морально-психологическая подготовка войск в армиях зарубежных стран / *М. Ю. Зеленков* // Зарубежное военное обозрение. — 2000. — № 11. — С. 24-28.
3. *Масорин В. В.* Проблемы воспитания личного состава МВФ и военное дело государства / *В. В. Масорин* // Военная мысль. — 2006. — № 8. — С. 14–19.
4. *Мгимов Ю.* Роль и место сухопутных войск в обеспечении внутренней безопасности США / *Ю. Мгимов, Ю. Балухов* // Зарубежное военное обозрение. — 2006. — № 1. — С. 11-16.
5. *Сумбаев С.* В гражданине – сила государства / *С. Сумбаев* // Красная Звезда. — 2004. — 27 февраля.
6. *Томилин А.* Воспитать гражданина – патриота России / *А. Томилин, А. Гавря, А. Фанарев* // Морской сборник. — 2005. — № 4. — [Электронный ресурс]. — Режим доступа : http://goraknig.org/journal_voennye/kniga
7. *Уткин В. Е.* Военно-патриотическое воспитание в системе подготовки будущих офицеров в высших военно-учебных заведениях : дис. канд. пед. наук : 13.00.08 / *В. Е. Уткин*. — Казань, 2000. — 216 с.
8. Федеральная целевая программа “Патриотическое воспитание граждан Российской Федерации на 2006-2010 годы”. — [Электронный ресурс]. — Режим доступа : ed.informika.ru/ntp/fp/patr/

Стаття надійшла до редакції 19.02.2013

В. Стадник

Опыт армий ведущих стран мира по проведению патриотического воспитания личного состава

В данной статье отражены формы и методы проведения патриотического воспитания в армиях ведущих стран мира. Рассмотрена системная деятельность органов государственной власти, военного руководства, учреждений образования, науки и культуры, общественных организаций, представителей религиозных конфессий, которая направлена на формирование у военнослужащих и допризывной молодежи чувства патриотического сознания и готовности защищать интересы государства.

Ключевые слова: патриотическое воспитание, педагогический (воспитательный) процесс.

V. Stadnik

**Army Experience of World Leading Countries
in Patriotic Education of Personnel Assets**

The article highlights the forms and methods of patriotic education in the armed forces of world leading countries. The author considers systematic activities of public authorities, the military leadership, education, science and culture, social organizations, representatives of religious faiths, directed at the formation of patriotic feelings and readiness to defend state interests in the military and youth of preinduction age.

Key words: patriotic education, pedagogical (educational) process.

Рецензент – доктор педагогічних наук,
професор Г. П. Васянович